

ՄԵՐ ԿՐՏՍԵՐՆԵՐԸ

Եգիպտահայ ժողովուրդը ու խաֆած տարրերուն հեղգ անշարժութեամբը կամ երբեմնակի առեղծուածային խլրտումներովն զբաղած, գրեթէ համագրաւուած, մենք մտքանք մեր տեղական երիտասարդութիւնը, անտես ըրինք մեր կրտսերները:

Եւ ասի՛կա՛ երբ աւելի քան երբէք երիտասարդ սերունդներն իրենց վրայ սեւեռուած կը պահեն խանդաղատագին ու կանխահոգ ուշադրութիւնը մաքաւող ժողովուրդներու, որոնք անստոյգ վաղորդայններու դիմագրաւումին կը պատրաստուին:

Ի՞նչ հոգածութիւն ցոյց կուտանք մենք, ասդին, մեր նոր հասնող տղաքներուն հանդէպ: Եւ եթէ անոնք ամենի կեցուածքներով ուշադրաւ չեն հանդիսանար այս օրերուն, եթէ չքեղ խենթութիւններու ընդունակ մատի վրայ համբուսողներ հագիւ ելան անոնց շարքերէն՝ այս տրամեցնող պարագան իսկ պէտք չէ՛ր մղէր մեզի աւելի՛ անձկագին մտահոգուիլ անոնց մատաղ կորովները մարդելու, որոշ ուղղութեամբ լարելու, անոնց նկարագիրը դարբնելու, թրծելու կենսական հարցովը:

Չորս հինգ տարի առաջ, օր մը, եգիպտահայ դպրոցական հանդէսի մը մէջ, ցաւագին ընդվզումով մը, կը լսէի երկսեռ խումբ մը պատանիներ որոնք կը լալերգէին կողկողագին.

— « Հայը գարուն չունի՞... »

Գլխուն զարնուած ժողովուրդի մը անգիտակից զաւկներն էին որոնք բարոյական անյարիր ինկածութեան հաւատամքը կը մայէին՝ իրենց ուսուցչապետին գահունակ նայուածքին տակ: Մեր պզտիկները վայելու, սղբուկոծելու վարժեցնող կրթական սիստէմին, անոնց մէջ ստրկային համակերպութեան սգին յաւերժացընող տիրացուական «հայրենասիրութեան» դէմ ուժգնօրէն բողոքեցի այն ատեն, առանց ոմանց կողմէ հասկցուելու:

Անկէ ի վեր՝ դէպքերու գահավէժ ընթացքը ներկայի տագնապներէն աչք բանալ չի սուաւ մեզի՝ անդրադառնալու համար մեր նորագոյն սերունդին քաղաքացիական ապագայ կերպարանքը վճռող պայմաններուն: Բայց եթէ վերջին ահաւոր իրադարձութիւններն ալ յանկարծակիի բերին մեզի, եթէ չի կրցանք հոս հաւասարիլ ցեղին մանաւա՛նդ անկաշկանդ հատուածներէն պահանջուած ճիգերու ներուժութեանն ու թափերու բարձրութեանը, ասիկա պատճառ մը չէ՛ր որ շարունակէինք մնալ սմբած, սահ-

մուկած : Ու թերևս այսօրուան եգիպտահայ միակ մխիթարական երևոյթն է զոր մեր կրտսերները մեզի կ'ընծային ընկերակցական կազմակերպումի, մարմնամարզական ու պոյ-սփառաբային իրենց խանդավառ գործունէութեամբը :

Աղեքսանդրիա, իրենց հետ, իրենց կայտառ ոգեւորութեանը մէջ, գիշեր մը և ցորեկ մը անցնել հրաւիրուած, հազուագիւտ կազդոյրի մը, անակնկալ սրտապնդումի մը տպաւորութիւնը կրելէ կը վերադառնամ :

Եգիպտահայ լճացումի, զառամածութեան ու ատելութեան մթնոլորտէն պահ մը դուրս գալով՝ կարծեցի շնչել կենսալից ովասիսներու զովութիւնը և հոգեկան ծարաւս յագեցնել հարիւրաւոր պայծառ աչքերէ բղխող հաւատքի անապակ աղբիւրներէ :

Աղեքսանդրիոյ մեր երիտասարդութիւնն ու պատանութիւնը՝ ձեռք ձեռքի տուած՝ կը թուէին եգրայրօրէն փնտուլ կեանքի նոր բանաձևը, որ իրենց քայլերն անսայթաք պիտի ուղղէր դէպի շփոթուած արահետները վաղուան անդրժելի կոչումներուն :

Եգիպտահայ այս կրտսերները յայտնապէս համակուած էին իրենց վիճակուած պարտականութիւններուն լրջութեամբը, և իրենց հետ հպումի եկող անկողմնակալ անցորդը պիտի չի յամենար կարևորութիւն տալու այն ճղճիմ՝ սպրդութներուն սրտնք մրցակցական խաբկանքի մը կը նկրտէին վերագրել երիտասարդական ամբողջ այդ մաքուր ու վեհանձն կուուզեալ :

Մարտիրոսացող Հայութեան վտանգուած սրբութիւններուն աւանդապահն ըլլալ սահմանուած մեր նորագոյն սերունդին այդ անվթար անդամներն իրարու քով եկած էին Հայ Գաղափարին պաշտամունքը միասին ապրելու համար : Եւ ես անսնց անհանդարտ արտայայատութիւններուն մէջ կարգացի ջերմեռանդ կամաւորութիւնը շարունակելու նախօրդ սերունդին ճղակտոր այլ աղեխարչ հետապնդումը, հոգեին կապուելու, շղթայուելու անոր եղբրական ճակատագրին...

Ո՞րն էր այդ «նախօրդ»ը, որ ժամանակէն առաջ ծերացած, նօսրացած, անդամատուած, տակաւին անվկանդ լանջքեր ունի հայ դիմագրութեան պատնէչներուն վրայ, տակաւին անխորտակելի կամքեր կը հաշուէ մեր հանրային տաժանքի բոլոր մարզերուն մէջ : — Իննսունական թուականներու վրիպած սերօճնդը... Բայց մեր կրտսերներն անոր շարքերուն պարապները լեցնել կ'անձկան, անոր մնացորդներուն կը կառչին, անոր մեծ երազներովն ու յանդուգն առաջադրութիւններովը կը գինովնան, և անոր մոլորանքներն ալ մոռնալ ու մոռցնել ջանալով, կարծես, կը ճարտարւորին առժամանակեայ բնոյթ մը տալ անոր դժբաղդ վրիպումին :

Չէ՛, ամէն բան չէ՛ վերջացած, և կը բաւէ՛ որ նորերը չի դաւաճանին իրենց նախորդներուն նուիրական ուխտին դէմ: Ու Արտատահմանի ամենէն ամուշ այս գետնին վրայ իսկ մեր կրտսերներուն ցոյց տուած հասարակական տենդատ տրամադրութիւնները մեզ ետ կը կեցնեն յուսալքուածի գէշ թելադրանքներուն ու մահացու հոսանքներուն անձնատուր ըլլալէ:

Ահա՛ երիտասարդութիւն մը, որ բնազդաբար ու խղճահարօրէն կը զգայ թէ իրաւունք չունի ուժանալու ցեղին տառապակոծ զանգուածէն, որուն մէջ իր համատի անհամար եղբայրները կը նահատակուին: Դիւրին է իրեն համար, այս ապահով հանգրուանին վրայ, անհատապաշտ խմատութեան մը մատնանշած ճամբաներն որդեգրել՝ կռնակ դարձնելով հայրենի սուգերուն ու սարսափներուն: Բայց ան չի տարուիր կասկանութեան դաժան խորհուրդներէն: Հայութիւնը ոչինչ կը խոստանայ իրեն, բացի անդոհէ ու տուայտանքէ: Ի՛նչ փոյթ, ան պիտի գրկէ հայ ցաւը, պիտի փարի հայ հոգիէն ծնած սեւաւոր գեղեցկութիւններուն, պիտի սիրէ զանոնք, պիտի գուրգուրայ անոնց վրայ: Եւ յետոյ ան պիտի չի դադրի իր անպղտոր խղճմտանքին մէջ սարսուռօրէն լսելէ հայրենի եղերարագղ եղբայրութիւններու ձայնը:

— Մե՛նք ալ ապրի՛լ կ'ուզէինք, մե՛նք ալ մեր բաժինը խմել կ'ուզէինք վայելքին բաժակէն, ո՛վ հեռաւոր տարեկիցներ, դո՛ւք չեղաք մեզի հետ զարհուրանքին ճամբուն վրայ ..

Այս երիտասարդութիւնը պիտի չենթարկուի սկեպտուսեան խամրեցնող, ցամքեցնող հմայքին, այն ժխտամուտ սկեպտուսեան, որ երբեմն մինչև շնակահոսութիւն կը աանի, և որ ժրմանձիւթիւսին, «ինչո՞ւս պէտք» ին սլորմելի բարոյականէն վեր չի կրնար երբէք թափ առնել, ներքին ամէն վեհ մղուածի անատակ, ամէն առնական ժէսթի անընդունակ, ամէն այլասիրական ձգտուածի անկարող: Մեր կրտսերները պիտի նախընտրեն իրենց կոչումն ու անոր յարակից կարգ մը բաներ տարապայմանօրէն լուրջի առնելով նո՛յն իսկ ծիծաղելի թուիլ սկեպտիկներուն, քան ամէն ինչ հեզնել, ամենուն ու ամէն պարագայի ցուցադրել կեղծ ու կծկտած արհամարանքի մը դատարկ ու զաղիր ժպիտը: Հիացուածին, խանդաղատանքին ու խանդավառութեան տրգաւանդ զգացումները պէտք է աճին մեր կրտսերներուն մէջ՝ ազգային բոլոր ճշմարիտ արժէքներուն վերաբերմամբ: Եւ միաժամանակ պէ՛տք է զարգանայ, պէ՛տք է յորդի իրենց զայրագին պժգանքը՝ բոլոր միջակութիւններուն դէմ որոնք առտուն կանուխ ելած ըլլալու իրաւունքով հրապարակը կը խափանեն:

Մեր նորագոյն սերունդին վարիչ սկզբունքներէն մէկն ալ

պէ՛տք է ըլլայ հանրային տիրոյթէն տարամերժումն ամաթեօն դերակատարներուն : Հասարակական սիլեթանքիզմը մեր տունը քանդող չարիքներէն գլխաւորն եղաւ գուցէ : Մատի ծայրով գործ բռնել՝ երբ այդ գործն ամբողջ ժողովուրդ մը կը շահագրգռէ, ամբողջ ազգի մը ճակատագրին հետ իսկ սերտօրէն առնչակից կ'ըլլայ : Տեղերնուս չի շարժի՛նք, մեր սեփական շահերէն մատնաչափ մը չի բաժնուի՛նք, բայց յաւակնութիւնն ունենա՛նք ազգային լայնածաւալ հաւաքականութիւններ մեր ըմբռնած եղանակով վարելու, մեր վերին «հեղինակութեան» հպատակեցնելու : Այս մտայնութիւնը պէ՛տք է անընդունելի, անհանդուրժելի այլանդակութիւն մը մնայ՝ յաչս մեր նորագոյն սերունդին, որ իր քաղաքացիական բոլորանուիրումովը միայն պիտի կրնայ գլուխ բերել ազգային վերականգնումի իրեն իյնալիք հսկայական գործը :

Մեր կրտսերներն եթէ տակաւին պէտք ունին իրենց սկզբնական քայլերն առնելու հետքերուն վրայէն իրենց անդրանիկներուն, զգուշանալո՛ւ են սակայն վարակուելէ անոնց աղանդաւոր կիրքերէն : Ասիկա չենթադրեր անպայման ըլլալ անգոյն, յեղյեղուկ ու խարխափուն սերունդ մը : Սկզբունքները չէին որ յաճախ խրամատեցին մեր պայքարող երիտասարդութիւնը, և սա՛ ճգնաժամային ըսպէին աւելի՛ քան երբէք ընդդիմամարտ գաղափարներու բաղխում մը չէ՛ որ հայրենի սահմաններէն դուրս տարող Հայութեան պարզել կուտայ պառակտումի ողբալի տեսարան մը : Անձե՛րն ու անուննե՛րն եղան անխժապարտ ազգակները բարոյական այս աղէտին, որ միւսը, նիւթականը, կը ծանրացնէ, զայն գրեթէ անդարմանելի կ'ընէ այսօր :

Մեր կրտսերները պիտի չի տարուին մեր աղանդաւոր մուլեգնութիւններուն վերջին նուազէն, պիտի մոռնան ու պիտի մոռցնեն, մեր հանրային ախտաժէտ բարքերը, պիտի մերժեն մեր միջխմբակցական ու միջգաղափարգային անփառունակ աւանդութիւնները, պիտի թաղեն իրենց մաքրելիք վլատակներուն տակ պատմական երէկին ամօթալի այդ դրուագը, չի նսեմացնելու, չանպատուելու համար անով խնկելի յիշատակն ա՛յնքան վսեմ անձնագոհութիւններու, ա՛յնքան դիւցազնական խոյանքներու, և խնայելու համար վերապրող խլեակներուն սերունդի մը որ եթէ շատ սխալեցաւ շա՛տ ալ տանջուեցաւ, և որուն պէտք էր այս տեսակէտով իսկ ներել իր մօլորանքները :

§

Այս տեսութիւններն ընդլայնելով, անցեալ շաբաթ իրիկուն Ազեքսանդրիոյ Հայ Յառաջդիմասէր Երիտասարդներու Ընկերակցութեան առաջին հրապարակային ժողովին, վստահ եմ թէ

արտայայտած կ'ըլլայի այն բաղձանքներն ու մտահոգութիւններն իսկ որոնցմով տողորուած էին իմ պատուական ունկնդիրներս իրենց գեղեցիկ ու խոստմնալից ձեռնարկին մէջ :

Այդ իրիկուան տպաւորութիւններս ամբողջացան, և աւելի խորունկ ու ներուժ դարձան յաջորդ կիրակի օրը, երբ արուեստաւ ինձի ներկայ ըլլալ Ապու Տարտարի ազգային շրջափակին մէջ — երէկուան այդ աղբահոս վերանէն զոր «Կամֆ» Մարմնամարզական Ակումբին վարիչ կամֆը սքօռի տիպար կռուանի մը հրաշափոխեց — նորակառոյց սիրուն շէնքի մը բացման հանդէսին :

«Կամֆ»ին մատուռն էր ան — չըսելու համար տաճարը — կարմրագոյն, ինչպէս վայել էր երիտասարդ ու պայքարող ուժերու դարբնոցի մը :

Ու գրկել, համբուրելդ կուգար այդ փոքրիկ այլ խորհրդակեր յարկը, որուն դռները կարծես մատաղամօր դեռ կուսական առոյգ ծոց մը կը բանային մեր կարիճ կրտսերներուն առջև, անոնց մարզանքէ յոգնած, քրտնած մարմիններն հանգչեցնելու, զովացնելու, անոնց գրգռուած մտածումներուն ընթերցման շինիչ ճարակն հայթայթելու, անոնց կենսաբոլոր սիրտերուն անդորրիչ ապաւէն մը ընծայելու համար :

Ու զմայլելի ու խռովիչ էր տեսարանը՝ երբ «Կամֆ»ի մարզիկներն ու հեռագօտիչները զինուորական տողանցով եկան կանգ առին այդ շէնքին առջև, ծափողջունելով անոր վրայ ծածանող իրենց դրօշակը .

— Հուրրա՛, հուրրա՛ ...

Կամֆին տիրական փառաւորումն էր ատ, մեր կրտսերներուն կողմէ, որոնք դրօշակ մը կը սիրեն արդէն, հոգի կուտան անոր, ու կ'արբշտին անոր տարփանքովը, իրենց դրօշակը, «Կամֆ»ի՛ն դրօշակը ... Ո՞վ կրնայ առնել զայն իրենց ձեռքէն ... Կը վստահեցնե՛մ ձեզի թէ աւելի դիւրին գործ պիտի ըլլար Սուրբ Պօղոս-Պետրոսը հիմնիվեր քանդել ...

Մարտական օգիի, կամֆի, կամաւորութեան, կարգապահութեան ու զինուորական ու Ֆիլիքական առաքինութիւններու այդ մարզարանէն սխրանքով դուրս եկայ, և հիմա՛ կը հանկնամ թէ ի՛նչպէս Բարսեղ Օհանեան — մեր ճաղատ երիտասարդութեան ամենէն անվերածելի նաւարեկեալներէն մին — հո՛ն կ'ապրի իր օրուան կէսէն աւելին :

«Կամֆ»ը Աղեքսանդրիոյ հայութեան պատիւ բերող հաստատութիւն մըն է այսօր : Ու ցաւալի պարագայ մըն է որ Գահիրէն, այս տեսակէտով, Վարի քոյր գաղութին հոգածութիւնը ցարդ զլացած ըլլայ իր երկու նոյնանպատակ ընկերակցութիւններուն ,

«Արարատ»ին և «Հայ Հետազոտիչ-Տղայ»ին, որոնք արժանի են դրական անվերապահ քաջալերանքի:

Կը տեսնեմ՝ ծամածռութիւնը, որ խօսքով « մեծագործութեան» ուխտաւորներուն երեսին վրայ կ'որուազծուի:

— Հիմա տակնն է ատանկ պերճանքներու ...

Հրամանէր էք, Պարոններ, տակնն է, ու աւելի՛ քան երբէք ... Ես ու դուք չե՛նք որ Հայուն յամառ կենսապայքարը պիտի տանինք վաղը ... Մենք եկեր ենք, ու ահա՛ կ'երթանք, պարծենալիք շատ բան չունենալով կատարած մեր ետին ... Մեր ցաւազար չափահասութիւնը դէթ գիտնար նպաստաւորել՝ մաքառուով իրենց նսենին պատշաճաբար աշխատանքին մէջ մեր կրտսերները, որոնք կոչուած են աշխարհի առջև ներկայացնել անմահ Հայութեան անպարտելի ճեարք...

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՊԵՆՃԻՔԱՅԻՆ (*)

Եկուր, աղջիկս, մայրդ է որ քեզ կը կանչէ:

Զիս չե՞ս նանչնար: Օ՛հ, այդ շատ բնական է:

Նայէ՛ աչքերուս: Վախ կ'ազդէ՞ն քեզի: Կոյր եմ ես:

Այնքան դարեր լացի, որ արցունքներս կորուսի:

Բայց քեզ մարտիրոս կը զգամ: Եկուր որ համբուրեմ քեզի:

Եկուր, հանգչեցուր նակասդ, գրկիս վրայ մայրական:

Եւ արժասուէ՛: Իսկ ես, արցունք չունիմ այլ եւս:

Ես, Արեւելի մարտիրոս, լոյսը կորսնցուցեր էի

Երկար ասեցի ի վեր: Հաւատ՛սք, ա՛յլ չեի հաւատար անոր:

Բայց միտս հոն, գերագոյն սպասումի մը մեջ,

(*) Հանդիման կուսանք մեր ընթերցողներուն սառական հայացումը ձիպուքի մեր սաղանդաւոր բարեկամ Պ. Ռուբէն Որբերեանի այս փերթուածին, որուն Ֆրանսերէն բնագիրը Ֆրանսացի Պ. Անկիէի կողմէ արժասանուած է ի նպաստ Ֆրանսական Կարմիր Խաչին ձիպուքի մեջ տրուած Սինէմաի հանդէսի մը, կառավարչին եւ ամբողջ Ֆրանսական գաղութին ներկայութեան: Օրինակ մըն ալ լրկուած է Պելնիգայի Թագուհիին, որուն նուիրուած է արդէն բանաստեղծութիւնը:

(Մ. Խ.)

Կը մնայի, թելերս կարկառած դեպի հեռաւոր հորիզոնը:
Ո՛չ ոք կը պատասխանէր ինձի, ո՛չ իսկ Մահը:

Բայց լսեցի ինչ ձայնդ, երեկ էր,
Դուն կ'երգէիր հոն, պահիկ մը միայն առաջ,
Դուն կ'երգէիր Սերը, Հաւասքն ու Յոյսը,
Ապա, յանկարծ, լռութիւն, եւ բոպէ մը յետոյ
Յուսահասութեան ու հոգեվարժի աղաղակ մըն էր
Սոսկալի: Զայն լսեցի հոս, Արարատ Լեռնէն:

Ասանկ գիշեր մըն էր, կը յիշեմ սակաւին,
Տեսայ ստուերն հոգիի մը, դանդաշուն, անորոշ,
Սարսափը հակօքն նկարուած, եւ Ան ալ
Քեզի պէս խելայել, հոս էր ապաստանած:
Քոյրդ էր ան, մոռցա՞ր արդեօք անիկա,
Մոռցա՞ր արդեօք Լեհասանը նահասակ:

Բան մը չի կրցայ լսել իրեն, ա՛յնքան ցաւագին էր,
Տժգոյն, ան կը դողար ինչպէս թռչունը բունակորոյս:
Բայց դուն որ երիտասարդութեանդ ծաղիկը զոհեցիր
Վսեմ խորանին վրայ սուրբ Ազատութեան,
Եկուր, աղջիկս, եկուր, որ համբուրեմ քեզի:

Ես Թագուհին ու Ոգին եմ կորսուած Իրախօսին,
Տեսայ ես Ասուածն, հոն, ուր չորս գետեր նուիրական
Կը մրմնջեն ու կ'երգեն սակաւին: Հրեշտակին հրեղէն սուրբ
Սրբիս զարկաւ, բայց ես մնացի անշարժ,
Ինչպէս արձան մը Յոյսի ու Յաւի:

Ու դարերու ջրհեղեղներն անցան զարուններուս վրայէն,
Տեսած եմ շուրջս խորսակումը միապետութեանց,
Անկումը գահերու, աւա՛ղ, եւ իմ արձուիկներս
Ի գուր բոյն մը փնտռեցին ովկեանին այիֆներուն,
Բելեռներու սառոյցներուն եւ անապատներուն մէջ անսահման:

Ես եմ, եկուր, աղջիկս, վայրկեան մը հանգչէ:
Լաց, կրնաս լալ, գեղեցիկ ես ու դեռատի սակաւին,
Մանաւանդ մարտիրոս ես յաւիտեանական Արդարութեան համար,
«Ասուած շատ վերը չէ, ոչ ալ Ֆրանսան շատ հեռուն»
Տես Ազատութիւնը կը նշուէ Արարատ Լեռնէն:

Ժողովուրդներու խուժումին մէջ, ո՛վ ծուրք Պելժիգ,
Ասուածներէն սիրուած, դուն, առաջին զոհ,

Տուիբ ինչ որ ունեիր: Բայց սպասե՛,
Ունացող սիւսններուն, որոնացող անդունդներուն մեջ,
Լսե՛, Ասուած կը խօսի քեզի:

Տե՛ս հպարտ Ալպիօնը, եւ Հոսն յաւիտեական,
Հաւաստի Պատգամը, մեծ եւ սուրբ Ռուսիան,
Եւ վսեմ Սերպիան եւ Սեւ-Լեռը
Կը պատենք եւ յիշատակ: Տե՛ս լոյսերու Ֆրանսան
Որ դափնիներով պսակ մը կը հիւսկ եւ հակսիդ:

Պե՛տք է մեռնիլ, աւա՛ղ, ըլլալու համար անմահ,
Գարուններուն պե՛տք են ձմեռնի ցուրտ մերիկները,
Աշխարհի բարօրութեան պե՛տք են եղանակն ու Գաղղոթան,
Մահամերձ Արդարութեան համար պե՛տք է մեռնիլ, Պե՛տք:

Եկուր, աղջիկս, հանգչե՛, ալ մի՛ լար:
Մարտիրոս Հայաստանն է որ կը խօսի Պելնիգային:
Նայե՛ աչքերուն: Վախի կ'ազդե՛նք քեզ: Կոյր եմ ես:
Այնքան դարեր լացի, որ արցունքներս կորուսի,
Բայց գերագոյն վե՛ժք կ'արտայ հոգիիս մեջ:
Եկուր, հանգչեցուր հակասդ մայրական կուրծքիս վրայ:
Եւ արժանուէ: Իսկ ես, արցունք չունիմ այլեւս:

Ճիպուքի, Օգոստոս 1915

ՌՌԻԲԵՆ ՈՐԲԵՐԵԱՆ

Կեանքի Պատկերներ

Հակառակ իր միայն եօթը ամիսներուն բարձրահասակ, նըր-
բաւարտ, սեւուճերմակ խառն մուշտակով, կակուղ սղորկ, բայց
պողպատի պէս ամուր ու զնգերապինդ անդամներով, գլուխը
փոքրիկ ու խելացի, ակամջները միշտ տնկած, աչքերը մոխրա-
գոյն ու վառ, պոչը նուրբ գարգմանակի մը նման անդադար ծա-
ռացած՝ շատ գորշ կապոյտ ծուխի գալարի մը պէս:

Այսպէս էր Շօնչօնը, իտմօնին կատուն:

Մայր ու տղայ կը խենթենային իրենց կատունին վրայ: Տանը
չփացած մանուկի պէս բան մըն էր. չփացած մանուկ մը սակայն
որ խօսք կը հասկնայ, արգիլուած բաներ չընէր, միայն իրեն
տրուած բաները կ'ուտէ, և չախորժած մէկ կերակուրը եթէ ի-
րեն հրամցուի, քաղաքավարութեան համար բերանը առնելու պէս

կ'ընէ, սաղին կը դարձնէ, անդին կը դարձնէ, և ուտելու պատ-
րանքը կուտայ ուրիշներուն:

Էտմօն Պր. և Տն. Պ...ի մէկհատիկ զաւակն էր, տասնեօթը
տարու: Նոր ելած էր դպրոցէն, և մօտ օրէն վաճառականի մը
քով պիտի մտնար իբրև գրագիր կամ վաճառող: Ծնողքին
կուռքն էր, ազնիւ, լուրջ և ուշիմ պատանի մը:

Հայրը շատ կարեւոր տան մը գործաչափարն էր: Նոր եկած
էին Մատակասքարէն, ուր կարծեմ քսան երկար տարիներ ընա-
կած էին:

Էտմօն, ուրեմն, Մատակասքար ծնած էր: Իբևն և մօրը աչ-
քերուն մէջ կ'ուրուագծուէր հարաւային այդ լուսայորդ երկնքին
մութ կապոյտը և հանգարտ ծովուն անասնման լողուարթը:

Հայրը մայրը էտմօնով երջանիկ էին: Էտմօն ալ անոնցմով
երջանիկ էր. ու երջանիկ էր նաև Ծօնչօնով: Ընտանի կենդանի-
ներ կրնան ըլլալ որ մեր գոյութեան բարեբաւութիւնը կը յօ-
րինեն, որ այնչափ սիրուն են և սիրող՝ որ առանց անոնց՝ կը
կարծենք թէ կեանքը իր հրապոյրին մէկ ընտրագոյն մասը պիտի
կորսնցնէր: Ոչ միայն մատաղ մանուկները կը սիրեն զանոնք, ի-
րենց թմայուլիկ թեւերնուն մէջ խեղդելու աստիճան կը սեղմին,
երեսնուն կակղութիւնը անոնց թաւ ու մետաքսակերպ օտելին
բարձ կ'ընեն, կը տանջին կը շարչրկեն, տանջանք ու շարչարանք
որ անոնց, անբան էակներուն, գործին կուգան. այլ նաև շատ
անգամ երիտասարդներն ալ, մեծերն ալ մասնաւոր անգուգական
գուրգուրանքով մը կը շրջապատեն հանճարեղ ու հաւատարիմ
կենդանի մը, ձի մը, կատու մը, շուն մը, և անոնցմէ բաժա-
նումը՝ սիրուած բանաւոր էակի մը բացակայութեան չափ պիտի
վիշտ պատճառէր իրենց:

Ծօնչօնի հետ բռնուուք կը խաղար էտմօն: Տեսնելու բան էր
մէկ սենեակէն միւսը անոնց գարձդարձիկ արշաւը, մօրը և զաւ-
կին քրքիջները՝ երբ Ծօնչօն էտմօնին փախուստը հետապնդելով,
աչքերը հրավառ և ժպիտի տեղ ուրախութեան տկներեւ բոց մը
նայուածքին մէջ, հովի պէս քառատրոփ կը վազէր էտմօնին ե-
տեւէն, և եթէ հեռու մնար անկէ, շրջանին հակառակ կողմէն կը
դառնար յանկարծ ետ ու կ'արշաւէր, դիմաւորելու համար, գիտ-
նալով որ իր տէրն ու բարեկամը այդ ռազմահնարքը երբեմն կը
գործածէր զինքը յանկարծակի բերելու համար:

Ո՛հ այն ատեն կ'արժէր տեսնալ շորքօտանիին աչքերուն մէջ
փայլատակող յաղթանակի նշոյլը, ինչպէս նաև միւս ճառագայթը
որ կը վառէր էտմօնի և մօրը զարմանքէ ու հաճոյքէ արտասուա-
թուրմ նայուածքին մէջ:

Այս զուարճութիւնն ու խնձիղը, սակայն, շատ երկար կեանք ունենալու սահմանուած չէին: Օր մը, Շօնշօն, որ կ'երեւայ թէ թունաւոր միջատ մը բռնած ու կերած էր, հիւանդացաւ: Քալուածքը դանդաղցաւ. իր բարեկամը սկսաւ առաջուան պէս չփնտրուել. խորհրդաւոր ու անբացատրելի առանձնացումներ սկսաւ ունենալ տանը ձեղնայարկին կամ խոհանոցին մէկ անկիւնին մէջ: Ի դուր Տն. Պ... անոր ամենէն աւելի սիրած համագամներովը շրջապատեց զանի. ախորժակը զինքը կը մատնէր:

Քանի մը տառնէն սկսաւ տեղէն չշարժիլ: Եղերական վայրկեանը մօտալուտ կ'երեւար: Էտմօնի և մօրը տագնապը կարելի չէ ըսել:

— Մայր, արգեօք պիտի մեռնի՞:

— Չէ, գաւակս. երբեմն այսպէս կ'ըլլան, ու կ'առողջանան: Անգամ մը որ սկսի ուտել...

Շօնշօն ուտել չսկսաւ:

Հինգ օր վերջը, առաւ մը դիակը գտան:

Եւ մայր ու տղայ լացին. լացին կականաբարձ: Ի դուր Պր. Պ... ջանաց գանոնք ամչցնելով արգիլել սղբալէ:

Տն. Պ... ի մէկ կարգադրութեամբը, տանը պօսապը մօտակայ փողոցի մը մէջ պարսպ հողի եղերքը գտնուող և տունէն տեսնուող ցած պատի մը վրայ դնել տուաւ սիրականին անկենդան մարմինը, որպէս զի ինքը և Էտմօն կարենային ժամանակ մըն ալ տեսնալ գոնէ անշարժացած Շօնշօնը:

Արդարեւ, շտապ մը կամ աւելի, օրը մէկ քանի անգամ զատ զատ, կ'երթային կը նայէին: Հոն էր, արեւին լոյսին տակ, ստեւին փայլը մտրած, գլուխը երկու քարի մէջտեղ սորսորած անհետացած, քուրջի կտորի մը պէս, ցեխով մալակոնած լաթի մը նման, որ սակայն կը յիշեցնէին թէ Շօնշօնն եղած էին: Մինչեւ որ օր մը, չես գիտեր ով վերցուցած չես գիտեր ուր նետած էր սղորմելի մնացորդը անոր որ տունի մը ուրախութիւնը, զըւարթութիւնը, գորովը յօրինած էր քանի մը ժամանակ, և յետոյ գացած էր ուր որ ամենքն ալ որ հաս կուգան՝ պիտի երթան, քանաւորներն ալ անբաններն ալ, սիրուածներն ալ տակիներն ալ:

§

Քանի մը տարի վերջը, պէտք եղաւ որ Էտմօն Ծրանսանցնի՝ զինուորական ծառայութիւնը ընելու համար:

Մայրը մէկտեղ գնաց: Մինակը կրնա՞ր ընել. պատանութիւնէ դեռ նոր դուրս ելած էր: Թուլոն էին:

Եւ պրն Պ... մինակ մնաց: Հոգ չէր. քանի մը տարիէն, իրերու նախկին վիճակը պիտի վերադառնար:

Իրերու նախկին վիճակը չվերագարձաւ : Ներկայ անօրէն և անօրինակ պատերազմը բռնկեցաւ : Էտմօն Ֆրանսայի հիւսիսային կողմը պիտի երթար զօրաբաժինի մը հետ :

Հրաժեշտը ազեխարչ եղաւ : Տն. Պ .. գրկապինգ սեղմեց զաւակը . չէր կրնար զատուիլ . պէտք եղաւ որ անջատեն : Բարեբախտաբար , մարեցաւ : Եւ Էտմօն կրցաւ մեկնիլ :

Մայրերը , քոյրերը , նշանածները իրենց սիրականներէն բաժնուած ատեն՝ կոկիծի հարուածէն կը թմրին : Կուլան , բայց իրենց արցունքներուն կը խառնեն կազդուրիչ բառերու քաջալերութիւնը : « Հայրենիքին համար է . գնա , պիտի տեսնուինք դարձեալ » , կ'ըսեն . բայց իդական հոգիին կանխագուշակ տեսողութիւնը յաւիտենական բաժանումին անգունգը կը տեսնայ . ու սիրելիներու մեկնելէն յետոյ , կը զգան բովանդակ պաղը պարսպաթեան սրուն մէջ գահավիժեցաւ իրենց գոյութիւնը : Մայրը օրօրօցը կը յիշէ , խելայեղ . խօսեցեալը՝ փունջը սրուն կը սպասէր պ սրբերաբար և որ անպատճառ կուգար . քոյրը՝ մանկութեան համբոյր ընկերը , այն փափակ հոգին որ իր եզրայրը եղաւ :

Եւ երկար տարիներէ ի վեր իրենց երջանկութեան խաղաղութեանը մէջ աղօթելը մոռցած կամ աղօթքին անուշութիւնը ճաշակելու կարեւորութիւն չտուած էակներ կը վերագառնան այն օրերուն ուր կ'աղօթէին իրենց հոգիհատարներուն համար :

Տն. Պ .. Մատակասքար եղած ատենը շերտաւանդութեամբ աղօթած էր Աստուծոյ՝ շնորհակալ ըլլալու համար այնպիսի աղուոր զաւակ մը իրեն պարգեւելուն : Անկէ ի վեր՝ չէր յիշեր շատ անգամ աղօթած ըլլալը :

Հիմա , տիեզերքի Տիրոջ հետ բանակցելու և իր մտերմութիւնները վախով ու դողով Անոր ընելու խորունկ պէտքը կը զգայ : Օրը քանի մը անգամ կ'աղօթէ հիմա :

Աղօթքներուն մէջ կ'ըսէ .

« Աստուածս ու Տէրս , այժ ատր ինձի որ դիմանամ : Գիտես որ կիները տկար արարածներ են , մանաւանդ մայրերը : Պահէ զաւակս : Գիտեմ որ հազարաւորներ կ'իյնան կոր . բայց դուն ճանչցար սիրտս , ու գիտես որ չեմ կրնար : Քու սղորմութիւնդ մեծ է , ըրէ որ երկար չտեէ այս դժնգաէ գործը : Հարկաւ նշարեցիր ուրախութիւնս , երբ Քու անձայրածիր սէրդ զրկեց ինձի հոգիս հրճուանքը : Վերջէն՝ հետզհետէ աւելի մեծցաւ , ընդարձակեցաւ , ծովացաւ խանդաղատանքս : Գիտես , երիտասարդ մըն է հիմա . կ'ուզէի իր հուժկու հասակին կրթնիլ . ես բազեղ ան կաղամախ . կ'ուզէի թեւերս փաթթել անոր լայնցած պարանոցին . կ'ուզէի աչքերս գամել անոր լայնչի անոյշ աչքերուն : Կ'ուխ-

տեւ որ, եթէ երկրորդ անգամ ինձի պարգևէս զանի, մտցնելու համար Քեզի անցեալին մուտցումներս Քեզի նկատմամբ, գիշեր ցերեկ ծնրադրած աղօթեմ Քեզի: Դուն աիեզերքին Տէրն ես. Ամենակարողն ես. Ամենողորմն ես. կրնաս խնայել ինձի մեծ կըսկիծը. խնայէ»:

Այս և ասոր նման շատ մը քաներ կ'ըւէ Աստուծոյ իր աղօթքներուն մէջ, ու շատ կը սփոփուի խեղճ մայրը, ոչ, չի սփոփուիր. կը յուսայ:

Ամեն օր զինուորական կեդրոնատեղին կը գիմէ լուր առնելու համար, աւելի կամ պակաս մանրամասնութիւններով տեղեկութիւն կուտան իր զուկին մասին: Եւ կը սպասէ: Ամուսնոյն կը գրէ առած տեղեկութիւնները:

Էտմօնի դատարկ դարդիճը նորանոր զարգէրով աղուորցնելու համար, սպասելով որ ողջ առողջ վերադառնայ, ամեն օր նոր նոր ժապաւէններ, ժանեակներ, շղարչներ կը գնէ. վարդագոյն փետրակակուղ բարձերը կը յարգարէ, վերմակներուն սնդուսը բեհեզը հուսամի, օրօքօնաքսի անոյշ բոյրովը կը հատուէտէ: Չէ՞ որ, երբ դառնայ, աւելի բան մը պէտք է իր հայրենիքին մատուցած ծառայութիւնը վարձատրելու համար. օրը քանի մը ժամ կուտայ անոր փոքրիկ սենեակին կան կարասին ամենէն աւելի ակնահաճոյ և հանգստաւէտ ընելու: Անգամ մը շտկածը նորէն ուրիշ ձեւով ու կարգով կը շտկէ՝ առաջինէն աւելի ընտիր յարգարել կարծելով: Կ'առնէ հայելիին փոշին, որ գոյութիւն չունի: Արգուզարգի առարկաները, սանաթ, խոզանակ, փոշի փետափնջիկ, մկրատ և այլն արուեստագէտի մը յղանալիք համաշափութեամբը կը շարէ եռասանիին վրայ: Երկու երեք քայլ կա կ'երթայ, և աչքը քիչ մը քթթելով՝ զննող նայուածք մը կ'արձակէ այս ամենուն ամբողջութեանը վրայ, մինչև որ գոհ մնայ:

Բայց օրերը կ'անցնին, յետոյ շաբաթներ, յետոյ ամիսներ, մայրական սրտին համար յաւիտենականութեան չափ երկար դարեր:

Ու կը յիշէ, քանի մը տարուան անցեալի մը մէջ, Գահիրէի տունը, այրը, զաւակը, Շօնչօնը, ասոր վազվառուքները, զակին արծաթահունչ ծիծաղները. հիմա ո՛րչափ հեռու այս ամենը: Յետոյ կը յիշէ դրացիին պատը, Շօնչօնին տժգունած, փոշիւած, անճանաչելի սեռած մուշտակը: Յետոյ կը մտածէ հեռաւոր բանակներու վրայ, որոնք իրարու կը բախին ձիւներուն տակ, ցիխերու մէջ, խրամներուն սառին մէջ: Յետոյ՝ բոցանիւթ ռումբեր որ թշնամիին կողմէն կը թռչին կը հասնին, վերէն, վարէն. ինկածները, վիրաւորները, հրետանիի արշաւին տակ ճգժուող կիսա-

մեռ գլուխները որ կը զգան թէ կը ճզմուին . զիրար կանչող զին-
ուորներուն աղաղակները , օրհասականներուն հռնգիւններ , ամեն
տեսակ հրազէնքներու բոմբիւններ , երկաթի ու պողպատի շփնդ-
ներ , հեղձուցիչ ծուխի , կազի փայլակներ , կայծակներ , գոռիւն-
ներ...

Եւ այս ամենուն մէջտեղը , կը տեսնայ , բաց աչքերով կը
տեսնայ իր էտմօնը , լայն ճակատով ու պայծառ աչքերով , գե-
ղեցիկ հասակով , մեծցած , մեծցած , մեծցած , բարկութեան ծալք
մը յօնքերուն մէջ , քաջութեան և անձնագոհութեան տուած վեհ-
ութիւն մը իր բոլոր անձին վրայ , որ բոլորովին տարբեր բան
մըն է հիմա այն քնքուշ մատաղ էակէն , որ յարափթիթ ժպիտ
մը ունէր իր շրթունքներուն վրայ և գառնուկի հեղութեամբ
աօգորուն գլուխ մը զոր կը հանգչեցնէր մօրը ծունկերուն վրայ :

Յ. ՍԵԹԵԱՆ

Մ Տ Ե Ր Ի Մ Զ Ա Յ Ն Ե Ր

Ո Վ Ա Ս Ի Ս Ն Ե Ր Ը

Եկուր , սիրելի ընթերցող , հեռանանք սու երկրէն , ուր խան-
դը շուտ մը կը խանձի , կորովը խսկոյն կը բթանայ , կեանքը մէկ
օրէն միւսը կը բորբոսի . ուր կը դանդաջեն տխտին ու բախտին
քնաշրջիկ երկրպագուները . ուր բուրգերը դէպի երկինք վազքէն
յուսահատ՝ թերաւարտ շեշտերու պէս կը ցցուին բամբակի արտե-
րուն ու բամպակէ մարդերուն հեղձուցիչ աափակութեան մէջ ,
ուր աւազը , անյարիւր , անհամերաշխ , ձանձրոյթի նման կը փրո-
ուի , կեանքը կը հեպնէ . ուր Նեղոսը՝ մեռելական թափօրի մը՝
դանդաղափառ գնացքով՝ կ'երթայ Մեջերկրականին պատմելու
թէ՝ Եգիպտոս , շիրիմներու դասական երկիրը , աշխարհի ամենա-
մեծ դագաղն է՝ թէ՛ ձեռով և թէ՛ իր պարունակած անշարժ ու
շարժուն մուսիաներով : Սփինքսն ալ , այս վիթխարի դագաղին
մէկ անկիւնը կկլած , խոր լուսթեան մէջ մխրձուած , գերեզմա-
նապահի տիրական ձեւով մը ըսել կ'ուզէ կարծես . « Սա , հոս
չնչելը արգիլուած է . »

Երթա՞նք սվասիաները , օգ շնչելու , կեանքի զուլալ աղ-

բիւրներէն ծծելու, ծառերու քարի հովանիին տակ մեր սէրերն ու կորովները մէկտեղ բերելու, կաղզուրուելու, պղերգութենէ ժանգոտած մեր յոյզերն ու յոյսերը սրելու, գօտեպնդուելու, և հուսկ գոյապայքարին համար, սպառազինուելու: Հանգիստին ուրացումը մեր սրտին մէջ ու հայրենաչէն տշխատանքին հաւատամքը մեր շրթներուն վրայ՝ երթանք մե՛ր, հայկական ուխտասիրները:

Հայկական ուխտասիր — ս՛վ միամտութիւն... Բայց ո՞ւր, ո՞ր անձանօթ անկիւնը Տառապանքի Հայրենիքին, ո՞ր կոյս ծոցը բզբտուած գեղեցկութեան, ո՞ր ափերուն վրայ՝ ամիսներով հայ արիւնին ու մարմինին սկիւնը դարձած Եփրատին, ո՞ր քղանցքին վրայ սգաւոր Արարատին, խաչանտառներով հարուստ այդ Գողգային...

Բայց, անուշ հողի, մե՛նք պիտի կերտենք այդ ուխտասիրը՝ քանդուած, խանձուած, շնչահեղձ, ամայի, գերեզման Հայաստանի ծոցին վրայ. մեզի կ'իյնայ փառքն ու պատիւը նոր իմն արարչագործութեան ձեռնարկելու, և այդ մահարոյր թոհուրսէն, յուսահատ մոխիրէն, լայնատարր սչինչէն և սգաւոր լռութենէն ի լոյս հանելու նոր հայրենիք մը՝ կենսախայտ ուխտասիրով պճնագարդ և խունկերով ու մեղեգիներով ակադճուն: Պիտի կրնանք արդեօք ստեղծագործող շեշտով մը սրտտալ՝ «Եղիցի Հայաստան» և վաղուան նախանձելի պատմագիրը պիտի կրնայ իր մագաղաթին վրայ տրձանագրել՝ «Եւ եղեւ Հայաստան...»

Որբախնամ գործը կը կազմէ առաջին ուխտասիրը: Ամէն անգամ որ թերթերը կ'աւետեն մեզի նոր որբանոցներու հիմնարկութիւնը, ուրիշ նոր սրբերու հաւաքումը, դեռ ուրիշ նորերու գիւտը — քարերէն Հայկայ սրգիներ գաւրս կուգան — ի՞նչ անխառն յոյզերով կը փոթորկին մեր կուրծքերը, յոյսէն ու բերկրանքէն կը տամկանան մեր աչքերը, և կեանքը, երէկ սմբած ու նկուն, յանկարծ քառատրոփ կ'արշաւէ մեր անհաւատ երակներուն մէջ, ուր վերջապէս ընձիւղիւր կը զգանք հայկական վերակենցաղին յաղթանակը տեսնելու արդար տենչանքին:

Ի՞նչ է որբը: — Անգոր նեցուկ մը, սրուն պիտի կսթնի մէջքը կստրած հայութիւնը: Դարերով, ու դեռ մինչև տարի մը առաջ, հայութիւնն էր որ իր սրբերը կը պահէր անգին գոհարներու պէս. այսօր սրբերն են որ հայութիւնը պիտի պահեն՝ արշալոյսներով լեցուած սրբատուփի մը պէս: Մեր հաւատքին, յոյսին ու սիրոյն միակ, գրեթէ միակ, առկայձ կանթեղն են անոնք, մեր գոյութեան միակ խարխուլը, միակ ծիւր ապագայի հայ գիւղերուն, աւաններնուն, քաղաքներուն, վերջապէս մէ՛կ

հատիկ արեւը մեր խաւարած կեանքին :

Որքան բաղձալի պիտի ըլլար հին հեթանոս Հայերուն լուսապաշտի բովանդակ ջերմեռանդութեամբը շրջապատել այս առկայծ կանթեղը , ի գին ամէն զոհողութեան իւղը անպակաս ընել անկէ , գուրգուրալ անոր պլպլացող պատրոյգին վրայ , ամէն չար հովերու դէմ պաշտպանել զայն մեր ամենամաքուր սիրովն ու աղապատանքովը , համոզուած՝ որ որին համար եղած ո՛ւնէ նուէր՝ մէկ ձեռքէն միւսը փոխադրուած լուսայ մըն է , անոր համար ըլլալիք ո՛ւնէ զոհարերութիւն ամենաբարձր սակով շահադրուած դրամագլուխ մըն է , որբը , սրովհեռե , հեւասպառ հայութեան սիրտն է , անոր աչքին բիրբ ու անոր վաղուան փառքին սաղմը :

Այս գոհարներուն հանդէպ արտասահմանի հայութեան կեցուածքը աւելի քան գայթակղեցուցիչ է , մեղսապարտ է : Տարիուկէսէ ի վեր մեր արեւակիցներուն գլխէն անցած անլուր աղէտները , որոնք ցեղը ընջովին ջնջելու յամառեցան , մեղ այնքան անտարբեր կը թողուն որ , այդ ամէնը սովորական շարժապատկերքի , սինէմայի տպաւորութիւնը միայն կ'ընէ մեր վրայ , և կամ կարծես թէ լուսինի մէջ պատահած դէպքեր ըլլային անոնք , նոր ժիւլ վէրնէ մը պատմուած : Զիջերու այս աստիճան կոշտացում , մարդկային զգացումի այս աստիճան գլխի պտոյտ պատճառող գահավիժում տեսնուած բան չէ երբէք : Որբերուն ի նպաստ արտասահմանեան խոշոր նուիրարերութեան մը լուրը դեռ չեկաւ լայն շունչ մը առնել տալու մեզ : Այսքան անտարբերութիւն պէտք է համազօր հուշակուի ազգային ինքնասպանութեան , ուրիշ խօսքով թիւրքին սկսած շարդի գործն է որ՝ այս կամ այն ձևով կարծես կ'ուզուի լրացնել հայուն ձեռքով ... Ահաւոր մտածում , ո՞վ կրնայ չափել տարողութիւնը այս անհուր և անտուր նախճիրին ...

Այսուհետեւ խօսքը : աւելի ճիշդ՝ գործը Որբախնամներունն է : կովկասը գործի վրայ է արդէն , ինչո՞ւ արտասահմանի հայերը , Ամերիկա , Եգիպտոս , Հնդկաստան ևս կը վարանին իրենց թեւերը հանգրիճելու , անմիջապէս գործի ձեռնարկելու , նորակերտ հարկնիքին ճարտարապետներն ըլլալու . ո՞ր օրուան կը սպասեն : Ա՛խ , սա անճառելի սպասումը հայուն , որուն ձեռքը , ոտքը , սիրտը , քուակը , բայց ոչ լեզուն , բռնուած են կարծես , շրմբուով նսպաներուն տակ , մի՛ գուցէ իր պղպշակային աղգասիրութեան ցնդումին պատճառով : Ո՞ր Մեծիօյին կը սպասեն . ի՞նչ իրաւունքով : Ժամանակ է որ իսկոյն եւեթ կազմուին . վերակազմուին Որբախնամներ և անմիջապէս սկսին հայ կեանքին անդրանիկ ովասիրտը յօրինել : Կը խորհիմ թէ հայ կիներ — « Տիկնայք փափկասունք » — որքան վայելչօրէն պիտի կրնան արժեցնել որբերուն

դատը — հայկական գոյութեան դատը :

Երկրորդ սվասիա մը կը կազմէ՝ փախստականները հայրենիք վերադարձնելու գործը : Դարձեալ կովկասը իր ազլասի ուսերուն վրայ կը կրէ այս ծանր բեռին ու փառքին մէկ կարևոր մասը : Կուգան անոնք, փախստականները, այսօր կաթիլ կաթիլ, վաղը հեղեղօրէն, պիտի գան անոնք Իգտիրի, Ալաշկերտի, Սարըգամիշի, Բասենի, Օլթիի ճամբաներէն, հայրենի գետերուն հովիտներէն, ձորերէն, կիրճերէն, ինչպէս դռներուն ու պատուհաններու ճեղքերէն ներս խուժող անհամբեր ճառագայթներ, ինչպէս նուաղելու մօտ բոյսին երակներէն ներս վազող ջուրի կենսաբեր մասնիկներ : Կեանքի բեկորներ կուգան միասին աւերակներու վրայ հաստատելու նոր բոյներ, ստեղծելու նոր գիւղեր, թարմ սլասիսներ : Կուգան անոնք մահուան տիրապետութեանը մէջ յարութիւնն ըլլալու, խոպանացած արտերուն քրտինքը, մարած օճախներուն կայծը, կիսաքանդ մատուռին կոչնակն և հառաչանքն ու շարականը դառնալու :

Բայց, սիրելի ընթերցող, ամէն բան, այս՝, ասեղէն սկսելով ամեն բան կը պակասի Հայրենիք վերադարձողներուն, օրոնց միակ դրամագլուխն է հողին սէրը, ապրելու կամքը, և յաջողութեան հաւատքը : Ո՞վ պիտի հայթայթէ անոնց բուսականաչափ ուտեստ, զգեստ, գործիք, հնաացու, ո՞վ պիտի շէնցնէ անոնց ախոռները, որոնք գերազանցօրէն սահմանուած են նոր կեանքին շնչերակը դառնալու : Չի կրնար առարկուիլ թէ կարիքներուն մեծութեանը առջև շատ ճղճիմ կը մնան մեր միջոցները, չի կրնար առարկուիլ թէ մեծ փոխառութիւններ անհրաժեշտ են երկիրը շէնցնելու : Այդ բոլորը՝ իր կարգին, բայց ոչ ոք և ոչինչ կ'արգիլէ մեզ հայրենաշէ գործին ու է կերպով մասնակցելէ, ասիկա մեր ոչ թէ պարտքը, այլ իրաւունքն է : Ամէն Հայէ բան մը՝ և անա շատ բան մէջտեղ կուգայ : Ամէն քաղաք, ուր կայ հայ գաղութ մը, պարտի ունենալ իր սերայն Որբախնամը և Հայրենաշէն Մասնախումբը, գուտ ազգային յինտակէտի վրայ հաստատուած : Խոհական պիտի սեպուի անշուշտ մէկ ուղղութեամբ և մէկ խողովակով փութացնել մեր տուրքերը գործին վայրը : Այս մարգին վրայ ալ հայ կիները իրենց գողարիկ սրտերով, անուշ լեզուներով, այլ մանաւանդ ժիր մատներով ինչ նախախնամական գործեր կրնան կատարել : Նպատակը որոշ է — Հայրենաճիւղութիւն, միջոցն ալ նոյնքան որոշ — Ասեղէն սկսելով ամեն բան : Խնդիր է թէ պիտի դիտնա՞նք կազմակերպուիլ. պիտի կրնա՞նք ծոյլ հանդիսատեսի անպատուարեր դիրքէն դուրս գալ խկոյն և փառքի ճարտարապետներ դառնալ : Փորձը, անշուշտ, ցոյց տայ պիտի :

Դեռ շատ ու շատ ուղասխաններ պիտի գտնէ իւրաքանչիւր հայ գաղութ ինք իր մէջ, երբ մի անգամ բանաւոր կազմակերպութեամբ մը լծուի հայրենաշէն գործին: Մեր ամբողջ պատմութեան ընթացքին մէջ երբէք չէ եղած շրջան մը՝ որ այսքան ձեռնտու ըլլար մեր մարդկային ու ազգային զգացումները յեղաշրջելու, մեր ազգային արժանապատուութիւնը մտրակելու, մեր ազնիւ փառասիրութիւնները անմահական պատկերներու հեռանդկարովը հրահրելու, մեզ, համեստութիւններս, մէկ օրէն միւսը հերոսներու վերածելու: Այսքան բարձր խոյանքներու ատակ պիտի գտնուի՞նք: — Ահա օրուան աւագ հարցը: — Բժիշկները կ'ըսեն թէ հիւժախտաւորները հսկայ բարձունքներու գերանուրբ օդին չեն կրնար դիմանալ: Իցի՛ւ թէ այդ չըլլար մեր պարագան:

Պատմական հարկեցուցիչ պարագաներ ծնան մեր մէջ կամաւորական շարժում մը, որ կոչուած էր, նպատաւորագոյն պայմաններու ներքեւ, գոյութեան մուրհակ մը և փառքի անթառամ պսակ մը ապահովել մեզի: Բայց մենք ի՞նչ ըրինք — մինչև գոիհներուն ցեխերը չքաշկուտեցի՞նք զայն, ժահրով ու մաղձով, լորձունքով ու լուտանքով չողողեցի՞նք այն գլուխը՝ որ մեր փրկութեան համար զոհուելու կ'երկարէր, ու մեր թունաւոր լեզուներուն սուր սլաքներովը չխոցեցի՞նք այն կուրծքը՝ որուն տակ սրբազան խռովքներով կը փոթորկէր մեզի համար արիւնելու երգում ըրած հոյակապ սիրտ մը: — Փողովուրդ մը, որ իր ուժերը արժեցնել չի գիտեր, հեռզհետէ կը սպառի և անատակ կը դառնայ ո՛ւր է կենսունակ ուժ արտադրելու:

Պատմականինք, վերջապէս, որ ճակատագրականութիւնը, Արևելքի այդ լայնանիստ ճահիճը, ազդած է մինչև մեր ուղն ու ծուծը. դարաւոր գերութիւնը որձատած է մեր ձեռներէցութեան ոգին և ներքինացուցած է «արի արանց մանկունք»ը: Բայց կը սպասուի որ մեր զարգացումը, մեզ շրջապատող միջավայրերն ու թելադրիչ պարագաները, մանաւանդ մեր Աղէտքին արհաւիրակից հանգամանքը, նամանաւանդ մեր բիւրաւոր նահատակներուն վրէժն ու յիշատակը՝ ցնցեն մեր էութեան հիմերը, բանան մեր աչքերը և գործի մղեն մեր անձերը՝ մէկ օրէն միւսը փոքր ազգերը քշող, կլանող հասանքներէն ազատելու այնքան բեկոր՝ որքան կրնանք, նոր բոյներ հիմնելու, նոր ուղասխաններ յօրինելու նպատակով: Հայուն հուշակուած հաշուագիտութիւնը հո՛ս է որ կրնայ փայլիլ, եթէ անիկա յաջողի իրեն վիճակուած մեծ աղէտը ներուժ կորովի աղբիւր մը դարձնել: Այս ահաւոր ցնցումը բաւական ըլլալու է մեզ քաշեցնելու առնուազն դար մը: Յառա՛ջ, ուրիմն, կամաւորներ ու կամաւորուհիներ, ամէն հասակէ և ամէն դասակարգէ անհատնում գործեր ձեր կորովին ու գորովին կը սպասեն անձկանօք. ձեր ձեռքերուն բարերար հպումներուն կը սպասէ ամայացած ուղասխան մը՝ որ, եթէ կամենաք, կրնայ փողը կրկին Եդեմի Պարտէզ կոչուիլ:

Յ. Թ. ԳԱՅԱՆԱՆ

ՌՕԼԱՆ ԶԱՆԳԱԿԻՆ ՄԱՀԸ

1639 ին ձուլուած, Ռոլան զանգակը, Կանի (Յելճիքա) մէջ, իր 44 փոքրիկ հետեւորդներով, շատ բացառիկ պարագաներու միայն կը հնչէր: Պատերազմէն առին լուռ էր անիկա: Յունուար 22 ին, կայսեր տօնին առթիւ, Տեւտոնները վրդովեցին անոր ոգաւոր հանգիստը, բայց արօյրը ճաթեցաւ: Ռոլան կոչնակը նախընտրած էր մեռնիլ քան թէ կրել մեծ ամսթն ողջունած ըլլալու արիւնարբու թշնամին: Իր գեղեցիկ ձայնը մարեցաւ ոսկեհրնչուն, խեղդուած շեշտով մը հեծկլտագին . . .

Ռոլան զանգակը որուն արոյրն արեւն էր ձուլած
Իր բոցավառ ու ոսկի շառափին մէջ հրբարբած,
Քաղաքին վրայ կը հրակեր առարակին բարձունքէն,
Ուր արծիւներն ունեին իրենց բոյներն. երկինքէն
Ան կ'ողջունէր արեալոյսն. ու բոսոր գոյնն իրիկուան
Անոր վրայ կը ցանէր իր ծաղիկներն ամենայն՝
Որոնք, հեռուն, դառնորդ կ'երանգէին ծոցն առի,
Մինչ հորիզոն, հրդեհուած ալիքներով ցորենի:
Ղօղանջներով մեծառնինդ ան կը հրնչէր վեհօրէն,
Արհաւրակո՞ծ գիւտին ու հովերուն ընդ մեջէն,
Երբ ծովուն վրայ կ'որոտար մեծ փոթորի՛լ մը՝ որուն
Զէին կրնար դիմադրել կողերն անգոր նաւերուն:
Ան կը հրնչէր, առտրան հառազաթին մէջ ոսկի,
Տօնը լոյսին եւ հողին, տօնը մաքուր վասակի,
Երբ կը հոսէր բեղմնաւոր ակմաներէն լայնաբաց,
Ալիք-ալիք, արփազել, կեանքին աւիւր յորդած:
Ու սրգաւոր էր կոչնակն արհաւիրքէն արիւնոս,
Երբ հայրենիքն էր ինկած ազատութեան համբուն մօտ,
Գիսախարհիւ, ուժասպառ, բրզբէսբւած կողերով . . .
Ու չէին գար արծիւներ, թւերն իրենց բախելով,
Զանգակասան վրայ թառիլ, կապոյտին մէջ՝ վեհասլաց:
Ան կը մնար գիւտին ու մահուան մէջ կորսուած,
Ու մօր մը պէս կը հրակեր թեւասարած, մեծոգի,
Ու կը սպասէր օրերուն գեղեցկութեան ու փառքի,
Երբ պիտ' հրնչէր վերստին, նորէն իրեն կանչելով
Իր զակրները բոլոր, իր զակրներն արիւնով
Ու դափնիով պրսակուած, խառնուրդին մէջ կասալի,
Երբոր վերքէն, կուրծքին վրայ, վարդ մը կարմիր կը ծրլի . . .

Լուռ կը մընար անիկա, ու ոչ մէկ ձեռք մարդկային
Կը յանդրգներ վըրդովել խաղաղութիւնն արոյրին.
Ոչ մէկ ծըւեն կընդունի կուգար յածիլ շուրջն անոր,
Ու պատերազմն առած էր անոր հոգին դարաւոր:
Քառասունչորս իր փոքրիկ հետեւորդները միայն
Կը թրթռային մեղմօրէն, երբ լոյսին մէջ իրիկուան,
Հրեշտակներն անցեալին վարդաձողիկ թելերով
Կը փախչէին շուտափոյթ՝ ամպին աստղեր նետելով...
Բայց անձանօթ վարպետին հոգին սրւած էր անոր
Զանգուածին մէջ գեղեցիկ ու ներդաւնակ՝ ահաւոր
Ժամանակին ու մահուան գերագոյն ուժը՝ որուն
Առջեւ դարերը կ'անցնին նրման ալօս լոյսերուն:
Ան մընացած էր յաւեհ, ան հոգին էր մարդկութեան՝
Որ կը ծընի, կը մեռնի, կը սանջըւի յաւիտեան:
Ան հաւաստին էր Աստուծոյ, Բարութեան մէջ, Արուեստին,
Աւխասանիին եւ սիրոյ, ան կ'ողջունէր վերքստին
Իր լուքեան մէջ՝ հրս'այ, ձուլուած կրակէն արեւուն,
Իր ցաւին մէջ՝ մայրական, ծիրանի շողն աստղերուն...
Զայն հրնչեցնել ուզեցին արիւնարբու Տեսնոններ,
Նրբոր կռիւր, հեռուն, գիշերին մէջ, կ'արիւնէր
Կրակին մէջ բորբոքած. տունն էր կայսեր վասոգի,
Լուռ էր կոչնակը Ռօլան, չէր ծագած այդ փառքի...
Շարժեցին զայն, բայց արոյրը նաթեցաւ, հեծկըլսաց,
Խեղճ, վիրագեղ ու ցաւոտ հոգիին պէս հայրենեաց.
Նրւաղեցաւ ձայնն անոր ոսկեհրնչուն, գեղեցիկ,
Որ մեղեգի մ'էր թրթռուն, աղօթքի շէտ մը փաղցրիկ,
Նրբ իրիկուան օդին մէջ աղաւնիներ կ'անցնէին
Իրենց թելերը ներմակ ու վարդագեղ, լուսային...
Ու թայթըլուն, միսի պէս, երկարօրէն արիւնոտ,
Ռօլան զանգակը մընաց իր մահուան մէջ՝ անձանօթ,
Զի կրնայով սա'յաւին իրեն կանչել հեռուէն
Տրդաֆն ամեն սերունդին՝ վեժին համար հրեղէն,
Տրդաֆն ամեն անձնըւէր հայրենիքին ու փառքին, —
Որոնց սրտէն զարնուած արեան վարդեր կը ծաղկին...
Ռօլան զանգակն էր մեռած իր սուգին մէջ՝ բայց նորէն
Անոր վեհ սիրքը կոտրած կ'առնէր ժրպիտ մ'աստղերէն,
Սպասելով յաղթապանձ՝ ազատութեան օրերուն,
Նրբ պիտ' հրնչէր մեծաձայն, աւխարհի չորս ծագերուն,
Նորէն իրեն կանչելով նոր սերունդները վաղուան,
Արձիւներու նախապայց հրպարս երամբ՝ զարնան
Ծիծեռնակին հետ փոքրիկ՝ որուն սեւ բոյնը կախուած
Դեռ կը մընար կամարէն աշտարակին երկնասլաց ..

ԱՐՄԷՆ-ԵՐԿԱՌ

ՀԱՅ-ԵԳԻՊՏԱՅԻ ՄԸ՝ ԺԵ. ԴԱՐՈՒՆ

Գ Ա Տ Ի Ե Ա Յ Ե Ա Ջ Է Յ Ն Է Տ - Տ Ի Ն

Արար պատմաբանին՝ իպն իեասի քրօնիկներուն մէջ հանդիպեցայ խալամացած երեւելի Հայու մը յուզիչ կենսադրութեան : Կ'ուզեմ տալ հոս այդ համառօտ էջը, ծանօթացնելու համար ընթերցողը, այս երկրին մէջ նշանաւոր հանդիսացած պատմական դէմքի մը հետ, որ թէև խալամական անուն կը կրէ և խալամ սրբավայրի մը գմբէթին տակ կը հանգչի յաւիտենականօրէն, չի դադրիր սակայն, իպն իեասի վկայութեամբն իսկ, հայ ցեղին պատկանելէ :

* * *

Գատի Եանեա Ջէյն էտ Տին կամ էգ. Ջէյնի էմիրը, որդին էր Ապտ. էռ. Ռազազ անուն հայուն, որ ԺԵ. դարուն Գահիրէ հաստատուած եւ կարեւոր դիրք մը գրաւած էր : Գատի Եանեա, շնորհիւ իր արտակարգ յատկութիւններուն, հասած էր ընկերական ամենաբարձր աստիճանի. սուլթան էգ Ջահէր Ճազմազ, որուն յարգանքը կը վայելէր և որուն պալատան կառավարիչ (սըբասար) կարգուած էր, իր խորհրդականն ու մտերիմը կը նկատէր էգ. Ջէյնին :

Նրբամիտ Հայորդին ճարտարօրէն կը յաջողէր, եգիպտական պատմութեան այդ շփոթ շրջանին, վարել սուլթանն ու իր հակառակորդ էմիրները : Եւ սակայն, երբ Օսման իր հօր էգ. Ջահէր Ճազմազի կը յաջորդէր գահուն վրայ, 1453ին, Գատի Եանեաի աստղը կը խաւարէր : Նոր սուլթանը, որ հին սխ մը ունէր այս վերջնոյն դէմ, ձերբակալել տալով կը յանձնէ զայն իր էմիրներէն երկուքին հսկողութեան, որոնցմէ մին, Կանիպէք, չարչարանքի կենթարկէր իր զոհը՝ կորցելու համար անոր ձեռքէն քառասուն հազար տինարի (*) գումար մը :

էգ Ջէյնի ազատ շունչ կ'առնէր միջոց մը, վասնզի Օսման իպն Ճազմազ, քանի մը ամսուան իշխանութենէ վերջը գահը կը թողուր ինալի, որ՝ էգ Ջէյնին կը վերակոչէր իր նախկին պաշտօնին : Բայց, իր տեսած դժբախտութիւններէն կասկածոտ, Գատի

(*) Տիկարը կը համապատասխանէ 15 Ֆրանքի :

Յահեա կը ձգէր պալատն ու պալատականները և իր բնակարանին մէջ կը պահուէր: Սուլդանը, զայրացած պալատական կառավարիչին այս ընթացքէն, կը հրամայէր անոր բացարձակ արգելափակումը՝ առանց ու է հաղորդակցութեան արտաքին աշխարհին հետ:

Յաջորդ տարին, Գառի Յահեա Երուսաղէմ աքսորի կը դատապարտուէր. այդ աքսորն ուրիշ բան չէր բայց եթէ պատրուակ մը՝ մերկացնելու համար էմիրն իր գանձէն, զոր կը կարծուէր թէ հետը պիտի փոխադրէր. ուստի, ճամբորդութեան ընթացքին զինք կասեցնելով կը խուզարկէին՝ գտնալու համար քովէն երեք հարիւր տինարի աննշան գումար մը միայն: Այս ճղճիմ արդիւնքէն կատարած, Գառի Յահեաի հակառակորդները, իր հարստութիւնը խորամանկօրէն պահած ըլլալու ամբաստանութեամբ Գահիրէ վերադարձնել կուտային հէք տարագեալը, անգամ մըն ալ գանակածութեան պատժին ենթարկելու առաջադրութեամբ: Գառի Յահեա, սակայն, կը պնդէր իր մօտ գտնուած դրամէն զատ հարստութիւն չունենալը, և կ'առաջարկէր, մեղմացնելու յայտով իր անխիղճ թշնամիներուն վայրագութիւնը, վաճառել կրօնական հաստատութեանց ի նպաստ կտակած իր կալուածները, յանձնելու համար անոնց փոխարժէքը սուլդանին: Ասոր վրայ, սուլդանին գութը շարժելով, Գառի Յահեաի վիճակը պահ մը կը բարելաւուէր, եւ մինչև իսկ վերին և Ստորին Եգիպտոսի նահանգներուն կառավարիչի պաշտօնին կը կոչուէր: Բայց և այնպէս այն նոր շնորհքն ալ երկար ատեն չէր տեւեր, վասն զի ճղճիմ պատրուակով մը քանի մը ամիսէն պաշտօնանկ կ'ըլլար էզ Չէյնի, և կը յանձնուէր սուլդան Պարսպայի զաւակներէն մէկուն ձեռքը, որուն տրուած էր եղերաբախտ կառավարիչին պահած կարծեցեալ գանձերուն գաղտնիքն երևան հանելու հոգը, և որուն արիւնոտ ճիրաններէն կ'ազատէր միայն յերուսաղէմ իր երկրորդ աքսորին շնորհիւ:

էզ-Չահէր Սօշ Գատամի օրով Գառի Յահեաի կեանքն զգալի փոփոխութիւն մը չի պիտի կրէր. պաշտպանութիւն, շնորհք, հալածանք ու աքսոր իրարու կը յաջորդէին՝ ինչպէս առաջ: Անգամ մը, չի կրնալով տակալ իրեն տրուած սարսափելի տանջանքներուն, վէզիրին ստքը կ'իյնար գթութիւն հայցելու համար կողկողագին, և կը յաջողէր իր մարթը փրկել:

Երբ էլ Աշրաֆ Գահիթպայ (1468-1496) Եգիպտոսի սուլդան կը հռչակուէր, Գառի Յահեա Չէյն էա-Տին 75 տարեկանն՝ անցած ծերունի մըն էր արդէն: Նոր վեհապետն ալ իր պարզ գիււորութեան (կիլնի) օրերէն պահած ոխ մը ունէր՝ վրիժառու ըլլալու համար էզ-Չէյնիէն. հետեւաբար, իշխանութեան գլուխ անցնելուն պէս կը հրամայէր ձերբակալել էմիրը, և կանոնաւորապէս երկու օրն անգամ մը գանակածել կուտար գայն: Մերունին, այդ զարհուրելի պատիժը կրելու անկարող, վերջապէս հոգին կ'աւանդէր իր դահիճներուն հարուածներուն տակ: Անոր

մահուն լուրը լսելով Գաեիթպայ, իր զօհին գիակը բերել կուտայ
և երեսը բանալով մահը ստուգելէ վերջ ոտքովը կը հարուածէր
տարաբախտ էմիրին անկենդան մարմինը, և կը թուլատրէր թա-
ղել զայն անշքօրէն... (*)

* * *

Կարգալով այս տխուր այլ գերազանցապէս թելադրական էջը,
անկարելի է որ մարգուս աչքին առջև չի պատկերանան այն
քսամներ ռճիրները, զորս յանուն չեմ գիտեր ի՛նչ սկզբունքի,
այսօր, թուրքիոյ մեր դահլճներն ի գործ կը դնեն աննախըն-
թաց կատաղութեամբ մը, նոյն իսկ բռնի խալամացած մեր եղկե-
լի հայրենակիցներուն վրայ: Այս էջը փաստ մըն է թէ Հայուն
կրօնափոխութիւնը չի կրնար փրկել զինք յաւիտենական ստրուկն
ու զօհն ըլլալէ իտլամ բռնաւորին: Հայը, ի՛նչ կրօնքի և դարու
ալ պատկանի, իր արնաէրերէն նկատուած է միշտ իրրև շահա-
գործելի էակ մը զոր ներելի է անպատիժ կերպով խոշտանգել:

ԿԱՐՕ ՊԱԼԵԱՆ

Ա Ր Ե Դ Ե Ե Լ Բ . . .

Տայգասօնի ու աւերի եղար երկիրն առեղծուած,
Խանձարուբք դո՛ւն Մովսէսին, Կոմփիւկիոսին, Յիսուսին,
Ու Տանարը կրօններուն, լոյծ հաւասքին ու յոյսին,
Եւ որանք լեկկիմուրեան վոհմակներուն անասուած...

Մարգասերներ, մարդասպաններ եւ ծոցիդ մեջ արփաւե՛ս՝
Տեղ ունեցան: Չարիք, բարիք մի՞տ եով-եովի քալեցին,
Ժուժ՝յալութիւն եւ ցոփութիւն եղան յան սխ միասին...
Շրփոթուեցան Մահը՝ Կեանքին եւ Արցունքը՝ Ժպտին հետ ..

Երջանկութիւնըդ փայլեցաւ ծիծաղով մը դամբանի,
Հանդիմանըդ վիճեք եղան եւ խնոյցներդ սառապանք.
Սուգեր հազան վերջալոյսի վառ շողերդ երփներանգ,
Ոսկի արեւդ խափանեցին վարագոյրներ խաւարի...

Պասմութիւնըդ, ո՛վ Արեւելք, — գրուած կարմիր արիւնով —
Հիւսուածք մ'եղաւ սոս'յուններու, ոհիրներու անյասակ ..
Եւ եւ որբախտ վարդ-ծոցիդ մեջ, աւա՛ղ մարդուն ձեռքին սակ,
Հեք մարդկութեան կեանքը սրնաւ մարդուն միտով ոսկորով...

Աղեւտանդրէտ

Գ. ԲԱԴԻՍՏՈՒՆԻ

(*) Գասի Եանեաի մարմինը ամփոփուած է իր կառուցած
գեղեցիկ մզկիթին մեջ, Պէյն Էն-Նեհսէյն փողոց: Այս խալամացած
Հայը կանգնած է նաեւ ուրիշ բազմաթիւ շէնքեր, ի միջի այլոց
Պուլլագի Կամե Էլ-Մահկամա կոչուած մզկիթը, որ այսօր անգործա-
ծելի է իր աւերեալ վիճակին պատճառաւ:

ՅՈՒՍԱԼՔՈՒՄ

Հասկցայ...

Հսկաները մեզ պատրե՛ր են: Խաբկանքի վարդագոյն կապե-
րով՝ անոնք մեզ կորստեան ցիցին կապեր են:

Հասկցայ... Ու իմ այս գերագոր հասկացողութեանս առջեւէն
փախուստ կուտան, ահաւասի՛կ փախուստ կուտան՝ սարսափահար
աչքերէս՝ իմ բոլոր միւս հասկացողութիւններս: Այ, աչքերս,
իմ խաբու՛ած աչքերս, որ հիմա կը լայննան, կը լայննան, երեւ-
ցող աշխարհի հորիզոններէն աւելի՛ կը լայննան, ու կը պայթին
անհուն կսկծանքով՝ մը:

Պէտք է հեռանա՛մ քաղաքներէն, ու փախչի՛մ ամենափոքր
սա՛ գիւղերէն իսկ: Ծպտուն գաղաններու գծած սահմանները թո՛ղ
չի տեսնե՛մ այլեւս:

Ի՞նչ ընեմ ես հոս առանց հաւատքի: — Հաւատքս անտորմ
տանջանքներով սպաննեցին... Պէ՛տք է հեռանամ, քրտնաթոր
ճակատով, մեռած յոյսերուս արիւնակաթ գիակները շալկած:

Բացէ՛ք, ս՛ի անմարդարեակ անկոյս անտառներ, լայն բա-
ցէ՛ք ինծի վայրենութեան ձեր սոսկավիթխար դռները, որ ես
գամ՝ ոճրագործի սարսուռներով՝ ձեր անխուղարկելի խորու-
թեանը մէջ վրէժխնդրօրէն խեղդե՛մ... քաղաքակրթութեան ծնունդ
մտածումներս:

Միայն թէ, ս՛ի Մայր Բնութիւն, քու վայրի գրկիդ մէջ,
կեանքիս իրիկունը, աո՛ւր ինծի տեսնել՝ արտասունքներուս
ընդմէջէն՝ փառահեղ վերջալոյսի մը բոցերէն արիւն դարձած
ջրվէժի մը ապարդիւն գահավիժումը, ու յիշել արեան զո՛ւր հե-
ղեղները Հայրենիքիս: Եւ տուր ինծի նաև լսել վիրաւոր առիւծի
մը օրհասական անեղ մռնչիւնը, ու ցնորակո՛ծ հոգիս լարել՝ գէթ
վայրկեան մը՝ ու լսել արձագանգը այն մռունչին, զոր սպան-
նուող իմ արիարանց Հայրենիքս տիեզերատարս անէժքով մը պի-
տի մռնչէ մարդկութեան դէմ:

Ու, այնուհետև, թո՛ղ յաւերժական քունով աչքերս փա-
կեմ, ծիծաղով մը, մահուան ցուրտ քամիէն դէմքիս վրայ սառած
ծիծաղո՛ւմ մը՝ անեղ, փայրագ, յաղթական...:

ՄԻՀՐԱՆ Յ. ԱԺՏԵՐԵԱՆ

ՅԱՂԹԱԿԱՆԻՆ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ամիսներէ ի վեր, ամբողջ աշխարհ, շնչատ, կը հետեւի հը-
րեղէն ներկայացումին՝ որուն անունը ըսին «Լէրտէօնի Ճսկատա-
մարտ»: Եթէ, սակայն, սկիզբները, անձկութեան «արդեօ՞ք» ի
վայրկեաններ մը ապրեցանք, կամ, այսօր, բացասական գոհու-
նակութեան մը ժպիտը կը փայլի մեր աչքերուն մէջ, սմանց տըր-
ուած է արդէն վայելել, հոգիի խորերէն, այսօր իսկ, հաճոյքը
դրական յաղթութեան մը՝ զգացողական յաղթանակին՝ որ կ'ըլլայ
ներածումս իսկ վաղուան նիւթական յաղթանակին:

Ի՞նչ փոյթ եթէ Գերմանիոյ մշուշներուն մէջ դարբնուած հուրի ալիքները և պողպատի կարկուտները գրոհ տուեր, խորտակիր են Լիէժի պարիսպները. ի՞նչ փոյթ եթէ գերման կատաղութեան յորձանքներն ողողեր են ամբողջ Պէլճիքան. Լուվէնի աւերակներուն վրայ՝ բու մը չէ՛ որ կը վայէ, հոն արծիւ մը թառեր է վեհափառ, որուն շանթահարող սլաքներուն առջեւ կը փչրուին Ֆոն Տէր Կօլցներու, Ֆոն Պիսինկներու ամբարտաւան նայուածքները:

Եթէ հոն, Իզէրի ափերուն վրայ, մերկ սուրը թշնամիի կուրծքին ուղղած, Ալպէր հերոս թագաւորը կը մարմնաւորէ պարտուած՝ բայց չի նուաճուած Պէլճիքային մարտական պատիւը, հոս՝ նոյն իսկ Պէլճիքայի սրտին վրայ, Լուվէնի հովիւը կը խորհրդանշէ, իրեն երաշխաւորուած խաղաղութեան մը դաւաճանուածին դէմ բողոքող, ընկճուած՝ բայց չի ստրկացած ամբողջ Պէլճի Ժողովուրդին պայրույթը: Ի զո՛ւր գերման լէգէտիներ կը հսկեն երկրի մը վրայ, ուր կարծեցին թաղած ըլլալ ազատութեան սգին. ամբողջ Պէլճիքան կը շնչէ՛ ինչ որ Լուվէնի Առաջնորդը կը ներշնչէ իրեն իր հովուական թուղթերովը, իր կենաց խօսքին քարոզութիւններովը: Ի զո՛ւր գերման կուսակալներ բռնութեան սահմաններ կը գծեն իր շուրջը, Լուվէնի Առաջնորդին առջև կը խորտակուին անոնք, և ան կ'երթայ, կը շրջի, ազատ, երկրէ երկիր պտտցնելով իր ժողովուրդին փառքը, և նոյնքան ազատութեամբ կը դառնայ հոն, իր նուիրական հողին վրայ, մինչև պսակուած տանելու համար սկսուած փառաւոր պայքարը:

Այս ճակատամարտը՝ բարոյական բայց աւոր համար իսկ ո՛չ նուազ թանկագին քան նիւթական ճակատամարտը, շահուած է արդէն: Գերման բարբարոսութիւնը նուաճուած է՝ իր իսկ նըւաճած հողին վրայ: Ազատութեան և եղբայրութեան աւետարանին քարոզիչն իր մերկ խօսքովը յաղթած է օպառազէն Տեւտոնին՝ որ հիմա, ամէն օր, կը կատղի, կը փրփրի, կը գալարուի, իր կատաղութեանը մէջ անզօր, զգալով իր պարտութիւնը այդ ծերունիէն՝ որուն դէմ, աւա՛ղ, անզօր կը մեան իր բոլոր ընդծովեաները, բոլոր 420 նոցները, հեղձուցիչ կազերը, Ֆոլքերները, իր դժողային խելքին հետ միասին. և այս ծերունիին ձայնը շատ աւելի խռովք կը պատճառէ Պէրլինի դաւադիրներուն՝ քան աշխարհի բոլոր չեզոքներուն նօթաները: Մերունին, անայլայլ, կը շարունակէ իր գործը:

1914 ի մեծ տուամը, ցուալիօրէն, շատերը յանկարծակիի բերաւ իրենց աթոռներուն վրայ, ո՛չ իրենց կոչումին գիտակցութեանը և ո՛չ ալ իրենց դիրքերուն բարձրութեանը արժանի: Այս ծերունին, սակայն, եղաւ այն քիչերէն մէկը որոնց անունին փառքը գրուեցաւ արդէն պատմութեան մէջ, իբր արդարութեան և իրաւունքի ախոյեաններ:

Ո՞վ է այս հոյակապ ծերունին: Անոր անունն է Լուվէնի Առաջնորդ, Գարտինալ Մէրսիէ:

Ա. ԳԱԲԱՄԱՃԵԱՆ